

Kur'an'da Allah'ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksudı Açısından Anlamak

KUTBETTİN EKİNCİ

Artuklu Üniv. İlahiyat Bilimleri Fak.

kutbettinekinci@gmail.com

Öz

Yemin, Arap dilinin önemli te'kid üsluplarından biridir. Kur'an'ın indiği toplum, bu üslubu kullanıyordu. Kur'an'ın kullandığı yemin üslubu, indiği toplumun kullandığı yemin üslubuna uzak sayılmaz. Yemin, sözlü dile sahip olan Arap toplumunda muhatabını ikna etmek için bir belge niteliğindedir. Ama bu niteliği taşımayan yemin türleri de vardır. Bu makale, yeminin Arap toplumunda sık kullanılma sürecini ve mahlukat üzerine yemin etme nedenini araştırmaktadır. Kur'an'da Allah'ın mahlukata yemin etmesinin te'kid anlamı taşımadığını iddia etmektedir. Bu tür yeminlerin açık bir karine olmadan cevapsız olarak kullanılması bu çalışmaya göre Kur'an'a özgü bir üsluptur. Bu makale cevapsız olarak kullanılan bu tür ifadelerin sebebini tespit etmekte ve Arap dili kurallarına göre bir çözüm önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yemin, Kur'an'da yeminler, te'kid, yeminin cevabı, Arap dili

Abstract

Understanding the Oaths Uttered on Things Other Than Allah in the Qur'an in Terms of Contextual Signification

Taking oath/swearing is one of the important ways of giving assurance in Arabic language. People of the dominantly oral culture in the Arab society during the time of the revelation of the Qur'an would use oath to reassure the addressees, and so oaths would serve as something of a document to convince the interlocutor. One may very well say that the Qur'an's ways of uttering oath are not far from those of the people of that society. However, there are also the kinds of oaths that are not of the same nature. This article investigates and offers an analysis about the possible reasons for taking oath on things other than God in the Qur'an. The present study argues that the oaths which Allah utters on creatures do not have an apodosis with the intention of providing assurance. It instead advances the idea that use of such oaths with no conclusions and semantic indicators is peculiar to the Qur'an. This article thus explores reasons for oaths without apodosis and, based on Arabic linguistic rules, proposes a solution as to how to understand these kinds of statements.

Keywords: Oath/swearing, oaths in the Qur'anic, *ta'kid*, apodosis in oaths, Arabic language

Giriş

Kur'an'da kullanılan yeminler konusu, tefsirlerde ele alınmasının dışında da oldukça ilgi çekmiş, başta *aksāmu'l-Kur'ān* başlığıyla *‘ulūmu'l-Kur'ān* içinde işlendiği gibi klasik ve yeni çalışmalar konu hakkında hem müstakil hem de makale düzeyinde eserlere kaynaklık etmiştir. Klasik bir müstakil eser olarak İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *et-Tibyān fī Eymāni'l-Kur'ān*'ı en belirgin çalışmalardan biridir. Yeminler konusunda yapılan yeni çalışmalar da mevcuttur;¹ fakat bunların hepsini zikretmek çalışmanın kapsamı dışındadır. Okuyucular bu konuda yapılan yerli ve yabancı çalışmaların önemli bir kısmını ve kısa değerlendirmelerini Muhammed Coşkun'un "Aksamu'l-Kur'an-89/Fecr, 1-14. Ayet Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi-" adlı makalesinin girişinde bulabilirler.²

Biz bu makalede, şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak Kur'an'da mahlûkat üzerine edilen yeminleri sözün maksadı açısından ele alacağız. Evvela, yeminin nüzul dönemi Arap toplumunda sık kullanım gerekçesini tespit ettikten sonra yeminin kendi aslı görevinden sıyrılarak bu kültürde edebî bir üsluba dönüştüğünü ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra, bilinenin aksine, bu tür yeminlerin te'kid amaçlı olmadığını göstereceğiz. Bunu da Araplarda görülmeyen ve fakat Kur'an tarafından açık bir karîne olmaksızın cevabı mahzûf olarak kullanılan yeminlere dayanarak gerekçelendireceğiz. Bu değerlendirmeler, sonuç itibariyle, bizi bu yeminlerin hitabının maksadının ne olduğunu anlamaya götürecektir.

¹ Yeminler konusuyla ilgili olarak Türkiye'de yapılan ilk çalışmalardan biri, Abdulkaki Turan'ın "Kur'an-ı Kerim'deki Yeminler (Aksamu'l-Kur'an)" (*Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), ss.97-114) adlı makalesidir. Kur'an'daki yeminlerden bolca örnek verdiği makalesinde Turan, birçok müfessirin görüşünü derlemiş ve Allah'ın nelere yemin ettiğini hem sınıflandırmış hem sayılarını tespit etmiştir. Yeni çalışmalar için başka bir örnek, Muhammed Muhtâr es-Selâmî'nin *el-Kasem fî'l-Luğa ve fî'l-Kur'ān* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1999) adlı dört bölümden oluşan kapsamlı çalışmasıdır. Yazar, bu çalışmasının birinci bölümünde yeminleri Arap dili ve edebiyatında gramer açısından; ikinci bölümde ise Kur'an'da yeminin kısımlarını dilbilimsel ve belağat açısından ele almıştır. Üçüncü bölümde yeminler, genel fikhî hükümler açısından ve dördüncü bölümde de lian ve şahitlik gibi daha spesifik aile ve fert hukuku açısından incelenmiştir. Diğer yeni bir çalışma da Hüseyin Naşşâr'ın *el-Kasem fî'l-Kur'āni'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dîniyye, 2001) adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, *muksam bih* (üzerine yemin edilen), yeminin üslubu, edebî açıdan yemin, yeminin amacı ve gerekçesi, *muksam 'aleyh* (yemine konu olan), yeminin çeşitleri ve yeminin rükunleri gibi yemin unsurlarını ana başlıklar halinde, Kur'an'da yemin konusundaki erken dönemden günümüze kadar üretilen düşüncelerin bir değerlendirmesini yapmakta ve konuları genelde *i'cāzu'l-Kur'ān* açısından ele almaktadır. Bu noktada Kur'an'da yeminler konusunda yeni görüşler öne süren 'Abdulhamîd el-Ferâhî'nin *İm'ān fî Aksāmi'l-Kur'ān* (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1349) adlı risalesini belirtmeden geçmemeliyiz. Bu risalede yazar, çalışmasının ana temasını, geleneksel görüşte Allah'ın mahlûkata yemin etmesinin gerekçesi olarak öne çıkan *ta'zîm*'i reddetmek üzerine bina etmiştir.

² Muhammed Coşkun, "Aksāmu'l-Kur'ān: 89/Fecr, 1-14. Ayetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014), ss.37-68.

Arap dilinde yemin (*kasem*) ifadeleri, te’kid üslubunun en önemli unsurlarındandır. Şart-ceza cümleleri gibi kasem ifadeleri de iki cüzden (cümleden) oluşan bir ifadedir: yemin (*kasem*) cümlesi ve cevap cümlesi. Yemin cümlesi (*mukssem bihi*), üzerine yemin edileni; cevap cümlesi (*mukssem ‘aleyh*) ise kendisi için yemin edileni ifade eder. Yemin cümlesinin asıl amacı, cevap cümlesini (*mukssem ‘aleyh*) te’kid etmektir.³ Bu nedenle yemin cümlesi, mütekellimin yüce gördüğü, değerli bulduğu, kutsadığı bir varlık üzerine icra edilmelidir. Örneğin, azabın hak olup olmadığına dair soru soran muhataplarına Kur’an, Peygamber’e “Rabbi adına” yemin etmek suretiyle, cevap cümlesini pekiştirip anlamını güçlendirerek onun hak olduğunu ifade etmesini istemektedir: وَيَسْتَبْثُونَكَ أَتَىٰ هُوَ قَلِّ إِي وَرِي إِي أَنَّهُ لَحَقَّ (Ve o (azap) doğru mu? diye senden haber almak istiyorlar. De ki, evet Rabbime and olsun ki o, gerçekten de doğrudur.)⁴

Kur’an’daki yeminler incelendiğinde görülecektir ki Allah’ın zatına yemin edildiği gibi Allah’ın dışındaki varlıklara, yani yaratılmışlara da yemin edilmiştir. Allah’ın dışında yemin edilen varlıklar da aslında yine Allah’a delalet eden ayetlerdir. Bunlar ya O’nun kelâmı olan Kur’an gibi lafzî ayetleridir veya gök, güneş, gece, gündüz gibi insan hayatını çevreleyen dış etkenler yahut da nefis, ömür gibi bizzat insanın ayrılmaz parçaları olan iç etkenlerdir ki bütün bunlar Allah’ın kevnî ayetleri olarak kabul edilir.

Yeminli ifadelerde mütekellimin maksadını merkeze alan mana, cevap cümlesi olduğuna göre yemin cümlesinin asıl görevi, cevap cümlesini pekiştirmektir. Yemin cümlesinin, cevap cümlesinden dolayı var olduğunu ifade etmekte bir sakınca bulunmamakla beraber, bu cümlenin bize öğrettiği başka bir şey daha vardır ki o da üzerine yemin edilen şeyin mütekellim nezdinde yüce olduğu, bunun muhataba da yansıtılmak istendiği ve bu vesileyle muhatabın bunu önemsemesi gerektiği beklentisidir.

Kur’an’daki yemin üslubunun cevaplarını anlamamıza katkı sağlamak amacıyla, Araplardaki yemin üslubunun dilsel ve kültürel işlevlerini incelemek, bize bu konuda bir alt yapı oluşturabilir. Zira bir üslubu, dilin teorik gramer kuralları içinde değil de toplumun pratiğinde görmek ve böylece söz konusu üslubun kültürel bağlarını yakalamak amaçlanan çerçevede yapılması gereken işi kolaylaştırabilir. Kur’an’ın sözlü bir hitap olarak ortaya çıktığını göz önünde bulundurduğumuzda, toplumsal

³ Celāluddīn ‘Abdurrahmān es-Suyūṭī, *el-İtkān fī ‘Ulūmi ‘l-Kur’ān*, tah. Muştafā Dīb el-Buḡā (Beyrut: Dāru İbn Keşīr, 1987), c.2, s.1048.

⁴ 10/Yūnus:53.

pratiklerin ve kültürel bağların önemi sadece burada değil, ele alacağımız herhangi bir Kur'an üslubunun anlaşılmasında da ortaya çıkacaktır.

Araplarda Yemin

Sözlü hitabın daha fazla geçerli olduğu dönemin Arap toplumunda kullanılan ve sıra dışı bir ifade biçimi olan yeminli cümleler, bir konuşmacı tarafından sarf edildiğinde, bu cümlelerin temel anlamı dışında ek olarak başka anlamların da muhataba iletilmek istendiğini belirtmemiz gerekir. Yeminli cümlelerin, muhatabı ikna etme çabasını temel aldığı bir gerçek olmakla beraber, bu durumun bu türden cümlelerin Arap dilinde çok olmasının ve bir üslup haline gelmesinin asıl nedeni olduğu söylenemez. Yeminli cümlelerin Arap dilinde, diğer dillerde, mesela Türkçe, Kürtçe, Farsça ve İngilizce'de olduğundan –bildiğimiz kadarıyla– kıyasa mahal bırakmayacak kadar fazla kullanılmasının nedenini sadece muhatabı ikna etme çabasına bağlayamayız. Çünkü diğer insanları da bir Arap gibi yeminlerle ikna etmek mümkündür. Diğer milletlere nazaran bir Arap, “kültürü gereği yeminlerle daha iyi ikna olabilir” diye bir düşünce ortaya atılabilir de bunun her yönüyle ikna edici bir yanıt olduğunu savunmak oldukça güçtür. Belki de Kur'an'ın indiği dönemde sahip oldukları “şifahî kültür” gereği Araplar, bu yeminlerle söze güç katmak için onu bir söz sanatı haline getirdiler. Çünkü toplumun kullandığı dil üzerinden hitap eden Kur'an, özellikle Mekkî ayetlerde –muhtemelen muhatapların dikkatini çekmek için– bu yeminleri edebî bir tarzda ve sık kullanmıştır.

İslam sonrası klasik Arap edebiyatının en önemli temel kaynağı olan Kur'an'ın, yeminli ifadeleri –hitap ettiği toplumda olduğu üzere– sık kullandığını ve onun bu üslubunun Arap cahiliyyesindeki kullanıma aykırı olmadığını söylemek mümkündür. Buradan yola çıkarak yeminin Kur'an'da sık kullanımını doğal karşılamak mümkündür. Asıl merak konusu olan şey, Arap toplumunun bu söz konusu yemin üslubunu sık kullanması ve bunun nedenleridir. Bu bağlamda, Arapların üzerine yemin ettiği nesnelere hakkında M. Faruk Toprak'ın “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler” adlı makalesini zikredebiliriz.⁵ Ayrıca Hicrî 4. asırda yaşamış olan Ebü İshâk İbrâhîm en-Necîramî'nin *Eymānu'l-'Arab fî'l-Cāhiliyye* adlı eseri, Arap toplumunun yemini sık kullanma nedenine değinmiyor olsa da bu toplumun yeminleri hakkında malumat edinmek için önemli bir eserdir. Bu eser incelendiğinde görülen şudur: Cahiliyye Arapları, zaman zaman

⁵ Arapların, üzerine yemin ettiği nesnelere hakkında daha fazla örnek için bkz. M. Faruk Toprak, “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde en Sık Rastlanan Yeminler,” *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2:7 (2002), ss.73-82.

taptıkları putlar adına yemin etmişlerdir; ancak yeminlerinde en çok kullandıkları unsurların, Allah’ın zatı ve onun sıfatları olduğu net olarak göze çarpmaktadır. Onların yeminleri arasında onlar için hayatî önem taşıyan ve onları büyüleyen tabiat unsurlarını da görebiliriz. Adı geçen eserde en-Necîrâmî şöyle demektedir:

Arap kâhinler, göğe, suya, yere, havaya, nura, ışığa, karanlığa ve sair başka şeylere yemin ederlerdi. Onlarla ilgili haberlerde bunlar çokça mevcuttur.⁶

Araplar, suya, göğe ve yıldızlara yemin ederlerdi. Mesela, لا والسَّمَاء... لا ... والآيَاتِ... لا والطارقات... لا والراكعات... لا والسابحات...

(Hayır, göğe yemin olsun ki... Hayır, suya yemin olsun ki... Hayır, yönelenlere yemin olsun ki... Hayır, doğanlara yemin olsun ki... Hayır, rükû edenlere yemin olsun ki... Hayır, yüzenlere yemin olsun ki...) derlerdi. Burada yönelenler (السَّابِحَاتِ), doğanlar (الطَّارِقَاتِ), rükû edenler (الرَّكَعَاتِ) ve yüzenler (السَّابِحَاتِ)

kelimeleri yıldızları ifade etmektedir. Kur’an’ın Güneş ve Ay hakkındaki كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (Her biri bir yörüngede yüzmektedir)⁷ ayeti bu anlamdadır.

أَبَ النَّجْمِ yıldızlar anlamındadır, çünkü yıldız batmaya yöneldiği zaman طَرَقَتِ النَّجْمُ tabirinden gelir. طَرَقَتِ النَّجْمُ kelimesi, yıldızlar doğduğunda söylenen طَرَقَتِ النَّجْمُ tabirinden gelir. الراكعات kelimesi de gök kubbenin ortasından ayrılan⁸ yıldızlar için kullanılır.⁹

[Araplar,] yaratmasını ve kudretini ifade eden vasıfları öne çıkararak Allah’a yemin ederlerdi: لا وفاقی الاصباح وبعث الارواح (Hayır, sabahı yarana ve ruhları diriltene and olsun); لا والذی دحی الارض (Hayır, yeryüzünü döşeyene and olsun); لا والذی أخرج الماء من الحجر والنار من الشجر (Hayır, suyu taştan ve ateşi ağaçtan çıkarana and olsun); لا وربّ النور والظلام (Hayır, ışığın ve karanlığın rabbine and olsun); لا وربّ الحلّ والحرام (Hayır, helal ve haramın rabbine and olsun); لا والذی سجد له النجم والشجر (Hayır, ağaçların ve bodur otların secde ettiği and olsun); لا ورافعها بغير عمد (Hayır, onu (gökyüzünü) direksiz yükseltene and olsun)¹⁰

⁶ Ebü İshâk İbrâhîm b. ‘Abdullâh b. Muḥammed en-Necîrâmî, *Eymānu’l-‘Arab ft’l-Cāhiliyye*, tah. Muḥibbuddîn el-Ḥaṭîb (Kahire: el-Maṭba‘atu’s-Selifiyye, 1343), s.32.

⁷ 21/el-Enbiyâ:33.

⁸ Bu ifadeyi, ‘göğün ortasından zevale (batışa) doğru meyleden’ anlamında kullandık. Orijinal ifade şöyledir: كيد السماء اذا زالت عن كيد السماء *es-Şihâh*’da السماء كيد ifadesinin ‘göğün ortası’ anlamına geldiği belirtilmektedir. Bkz. el-Cevherî, Ebü Naşr İsmâ‘îl b. Ḥammād, *es-Şihâh Tâcul-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabîyye*, tah. Aḥmed ‘Abdulğafûr ‘Atfâr (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), c.2, s.530.

⁹ En-Necîrâmî, *Eymānu’l-‘Arab*, s.24.

¹⁰ En-Necîrâmî, *Eymānu’l-‘Arab*, ss.19-22.

Bildiğimiz başka dillerin aksine, Arap dilinde yeminin bir ifade biçimi olarak cümle yapılarının ve formlarının, Arap dilbiliminin doğuşuyla beraber onun bir konusu olarak incelenmiş olması, bizi, Arap toplumunda yeminin, te'kid dışında başka işlevler de üstlenmiş olabileceği düşüncesine götürmektedir. Çünkü bu durum bize yeminin o toplumda bir edebî üslup olduğunu göstermektedir. Arap kültüründe yeminin öneminin anlaşılması, onun Arapça'da ifa ettiği fonksiyonu ve Kur'an'ın neden bu üslubu sık kullandığı konularında bize bir yol gösterici olabilir.

Kur'an'ın indiği dönemde Araplar arasında okuma yazma oranı çok azdı. İyi ve kötü günlerini, savaşlarını, barışlarını, ekonomik ve sosyal yaşamlarındaki etkinliklerini şiir ve hitabelerle dile getiren böyle bir toplum, kültürünü ancak sözel anlatımlarla sonraki nesillere aktarabilme imkânına sahip olabilirdi. Savaşlarda ve barışlarda, toplumun ekonomik ve sosyal hayatında, sözleşmeler ve anlaşmalar gibi insanların bir arada bulunmasından kaynaklanan sosyal yükümlülüklerin belli kurallar çerçevesinde yürüdüğü muhakkaktır. Sadece toplumsal değil, ticaret, evlilik, aile hayatı dostluklar gibi bireysel ilişkilerde de anlaşabilmek veya anlaşamamak önemlidir ve hakların tespiti için belli kuralların vazedilmesi zorunludur. Bu tür kayıtlar, yazının sözden daha önemli olduğu günümüzde bir sorun teşkil etmese de sözün daha geçerli olduğu şifahî kültüre sahip toplumlarda ispatlanabilme sorunuyla karşı karşıyadır. Gerçi Hudeybiye gibi büyük ve ciddi anlaşmalar şahitlerle birlikte yazıyla kayıt altına alınmasına rağmen, hayatın akışında toplumda gerek bireysel gerekse gruplar arasındaki anlaşmaların veya anlaşmazlıklarını kayıt altına alma sorunu, sözsöz yollarla çözüldü. Sözsöz yolların oturduğu temel, şahitler, yeminler ve hakemlerdi. Cahiliyye şairi Zuheyr'in şu mısraları okunduğunda Hz. 'Umer'in, şairin bu hukukî ifadelerini hayret ederek tekrarladığı rivayet edilmiştir:¹¹

وَإِنَّ الْحَقَّ مَقْطَعَهُ ثَلَاثٌ يَمِينٌ أَوْ نِفَارٌ أَوْ جِلَاءٌ

“Hakkın kesin ortaya çıkışı üçtür: yemin veya nifâr veya cilâ’...”¹²

Yazı toplumlarında belge ne kadar önemliyse, sözsöz toplumlarda da yemin ve şahitlikler o kadar önemlidir. İddiayı ispat etmede ve muhatabın güvenini sağlamada kaçınılmaz olarak başvuru olan yol şahitlik ve yemindir. İndiği toplumun diliyle hitap eden Kur'an da bu yolu önemsemiş ve İslam

¹¹ Ebü 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tah. 'Abdusselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), c.1, s.240.

¹² *Nifâr*: Bir anlaşmazlıkta muhakeme olmak üzere bir hakeme başvurmadır. *Cilâ'*: Şüpheye yer bırakmayacak kadar açık delildir ki ne yemine ne de bir hakeme ihtiyaç duyar. Bkz. en-Necîramî, *Eymānu'l-'Arab*, s.28.

hukukunda şahitlik ve yemin, müddeiler için ispat yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Şahitlerin olmadığı bazı durumlarda ise yemin, tek başına iddiaları ispat etme aracı olarak kabul görmüştür.¹³

Arap toplumunda yeminin hukuk davalarında önemli hale gelmesi, belki de günlük hayatlarında muhataplarıyla karşılaştıkları sorunları, yeminlerle destekleyerek halletme yoluna başvurmaları sebebiyle başladı. Çünkü sözlü bir toplumda muhatap açısından gaip olan bir şeyden söz edip onun güvenini sağlamanın tek yolu, muhatabıyla kendi arasında kutsallığı tescillenmiş veya yüceliği tartışmasız bir varlığı teminat olarak göstermektir. Başka memleketlerde şahit olduğu bir olayı anlatmak, orada hazır olmayan biri hakkında konuşmak, başından geçen bir olayı hikâye etmek, kendi inançlarından veya iddialarından bahsetmek, üzerindeki ithamları defetmek, bazı vaatlerde bulunmak gibi muhatap için gaybî olup onun şüphe duyabileceği durumlarda yemin, bir açıdan kaçınılmaz bir yoldur ve sözün doğruluğunun garantisidir. Yazılı belgedeki imza neyse, sözlü hitaplarda da yemin odur. (يمين جلاء/حلفه جلاء) “Ortaya çıkararak yemin” tabirleri,¹⁴ bize o toplumun kültüründe yeminin gerçekleri ortaya çıkarma işlevine sahip olduğunu anlatmaktadır.

Araplarda yeminin ispatlayıcı bir delil olma özelliğini kazanması, ona manevi bir güç atfetmeyle ilişkili olmalıdır. Çünkü bir Arap için yemini bozmak veya yalan üzere yemin etmek, bela ve musibetlerin gelişine neden olabilir.¹⁵ Yeminin kişiye yüklediği sorumluluk çok ağır olduğundan, Arap kültüründe “yemin” dağa benzetilmiştir.¹⁶

Yemin, taraflar arasında üçüncü bir olgunun şahadetini kabul etmektir.¹⁷ Arap toplumunda yeminin çıkış noktası hakkında fikir edinmek ve onlar için ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmak için, yeminin genelde müteradif/eşanamlısı olarak kullanılan *kasem*, *hilfe* ve *yemîn* sözcüklerinin sözlük anlamlarından yola çıkarak onların anlam nüanslarını belirlemek bize destekleyici fikirler verebilir. Yeminin, tarafların sorunlar karşısında birbirlerine sağladığı güveni, taraflarca üst bir değer atfedilen üçüncü bir olgunun şahadetiyle anlaşmayı (*tehâlüf*) gerçekleştirmesi *hilfe*; tarafların anlaşma sırasında güç ve kuvveti sembolize eden sağ ellerin (*yemîn*) taraflarca birbirlerine çakılmasıyla anlaşmanın sonuçlanması,¹⁸ böylece bu

¹³ 5/el-Mâ'ide:106-107.

¹⁴ En-Necîramî, *Eymānu'l-'Arab*, s.27.

¹⁵ Fahrüddin Ebü 'Abdullāh Muḥammed b. 'Umer er-Rāzî, *Meḡā'ihu'l-'Ġayb* (Beyrut: Dāru lḡyā'i't-Turāḡi'l-'Arabî, 1420), c.28, s.159.

¹⁶ En-Necîramî, *Eymānu'l-'Arab*, s.27.

¹⁷ 'Abdulḡamîd el-Ferāḡhî, *İm'ān fî Aḡsāmi'l-'Qur'ān* (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1349), s.23.

¹⁸ En-Necîramî, *Eymānu'l-'Arab*, s.29.

işin sağlam bir temele oturduğu ve taraflarca mutmain bir şekilde güvence altına alındığı anlamına gelmesi *yemîn*; ayırmak ve takdir edip düşünmek¹⁹ gibi anlamlara sahip olduğu için tarafların kendisine düşen payı alıp üzerinde düşünmeye davet edilmesi nedeniyle *kasem* adını almış olması son derece makuldür. Bu nüanslardan yola çıkarak bu üç kelimenin bir yemindeki anlamsal görevlerini şöyle özetleyebiliriz: Muhatabına yeminli ifadeler kullanan bir konuşmacının, muhatabına güvence vererek anlaşmak istediğini (*hilfe*) ve bu anlaşmayı kuvvetli bir bağ (*yemîn*) ile sunduğunu ve aynı zamanda tarafların kendine düşen pay/görev üzerinde düşünmeyi (*kasem*) istediğini anlayabiliriz.

Kur'an'da Yemin

Sadece te'kidi amaçlayan bir yemin üslubu olabilir mi? Ya da yeminiyle-cevabıyla bir yemin ifadesi te'kid üslubundan çıkabilir mi? Bize göre Kur'an, yemin konusunda, zaman zaman te'kid amacı taşımayan, bu üsluptan sıyrılıp vurguyu başka alanlara çeken bir ifade biçimini kullanmaktadır. Bunu şöyle açabiliriz:

Bir önceki başlıkta incelendiği gibi, Cahiliye döneminin kullandığı yemin örneklerine bakılırsa, Kur'an'ın kullandığı yeminlerin de aynı minval üzere olduğu Kur'an okuyucuları için anlaşılabilir değildir. Fakat bu, indığı dönemde muhataplarını kendisine hayran bırakan Kur'an'ın zaman zaman toplumda cari olan dil üslubunun dışına çıkmadığı anlamına gelmez. 91/eş-Şems suresinde görüldüğü üzere, yeminleri art arda sıralayıp yeminin cevabını söylememek gibi alışılmadık bir üslup buna iyi bir örnektir. Yine de Kur'an'ın yemini kullanma gerekçelerinin Arap toplumuyla uyumlu olduğu söylenebilir. İbn Kâyyim'e göre, Kur'an'da kendisi için yemin edilenler, yani *muksemun 'aleyh* (cevap) olanlar, herkesçe bilinmesi gereken imanın esaslarıdır. Bunlar, kimi zaman Tevhid, Kur'an'ın hak olduğu, Rasûl'ün hak olduğu ve Allah'ın ceza, mükâfat gibi vaatlerinin hak olduğu gibi konulardır; bazen de insan halleridir.²⁰ İbn Kâyyim'in belirtmiş olduğu yemine konu olan meseleler, muhatapların kültürüne uygun olarak onlar için somut olmayan ve ispata muhtaç gaybî meselelerdir. Arap toplumunda yemine konu olan şeyin muhatap için iddia/gaybî meseleler olması, Kur'an'da da yeminin bu paralelde kullanılması beklentisini doğurmaktadır. Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğu, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) O'nun rasûlü olduğu,

¹⁹ Ebû'l-Faql Cemâlüddin Muḥammed Mukerram İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, tsz), bkz. قسم maddesi.

²⁰ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Ebû Bekr İbn Kâyyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî Eymân'il-Ḳur'ân*, tah. 'Abdullâh b. Sâlim el-Baḫâfî (Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1429), c.2, s.8.

ahiretin, yeniden dirilmenin, ceza ve mükâfatın muhakkak gerçekleşeceği gibi, muhataplar için birer iddia olan hususlar, Kur’an yeminlerinin temel konularını oluşturmaktadır.

Yukarıda, muhataplar arasında en çok ispata muhtaç meselelerde yeminin güven vermek amacıyla ortaya çıkıp zamanla edebî bir üslup haline gelmiş olabileceği ihtimaline işaret etmiştik. Ancak artık yemin üslûbunun, son aşamada Arap dilteleri tarafından belli kurallara bağlandığını biliyoruz. Buna göre kase ve cevap cümlelerinin, yemin ifadelerinin birer rüknü haline geldiğini belirtmeliyiz. Bu şu anlama gelmektedir: Yeminli ifadelerde, örneğin, cevabı bulamazsak, ya kanıt olması şartıyla onu mahzûf sayarız veya ifadenin eksik olabileceği hükmüne varırız. Arap dili gramerinde açıkça belirtildiği gibi, kelamdaki bir mahzûfun muhatap tarafından bilinmesi için muhatapın eline bir karîne verilmelidir. Öyle olmazsa, kelam anlaşılabilir olur.²¹ O halde kase ve cevabı, karîne olması koşuluyla hazf edilebilir.²² Böyle bir durumda karîne, muhatap, mahzûf olan şey hakkında bilgilendiren unsur olduğu için sözün anlaşılmasında sorun yaşanmaz. Mesela “Buyur ye!” diyerek yemeğe çağıran birine muhatapın “Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin ederim ki hayır” diye cevap vermesi gibi bir örnekte, buyur eden kişi, siyak karînesinden cevabın aslında “... hayır, yemem!” olduğunu bilir.²³ Yemin konusunda müstakil eseri olan İbn Kayyim ve Kur’an’da cevapları açıkça belirtilmeyen yeminli ifadelerin tefsirini yapan birçok müfessire göre, mahzûf olan cevaplar, tıpkı yukarıdaki örnekteki gibi siyak karînesiyle bilinebilmektedir. Ne var ki söz konusu surelerdeki karînelerin örnekteki gibi her zaman net karîneler olmadığını, örneğin 38/Şād suresindeki yeminin cevabını tespit edilmesi konusunda en az yedi görüşün ortaya çıkmış olmasından anlamak zor değildir.²⁴ Arap dili gramerinin oluşumunda önemli kaynaklardan biri olan Kur’an, zaruret olmadığı halde belağat nedeniyle zahiren gramerin hilafına davranmıştır. Zahirin hilafına olan bu kullanımlardan biri de yemin cevabının hazfidir.²⁵

Kase ve cevap cümlesinden oluşan kombine yemin ifadelerinin Kur’an’ın özellikle Mekkî surelerinde etkileyici bir üslup sergileme amacı taşıdığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 77/el-Murselât, 90/el-Beled, 95/et-Tîn,

²¹ Ebû'l-Feth 'Uşmān İbn Cinnī, *el-Ḥaşā'ış*, tah. Muḥammed 'Alī en-Neccār ([Kahire]: el-Mektebetu'l-İlmīyye, tsz), c.2, s.360.

²² 'Abdullāh b. Yūsuf b. Aḥmed İbn Hişām el-Enşārī, *Muğnī'l-Lebīb 'an Kutubi'l-E'arīb*, tah. 'Abdullaḥīf Muḥammed el-Ḥaḥīb (Kuveyt: et-Turāşu'l-'Arabī, 2000), c.6, s.515.

²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyān*, c.2, ss.13-14.

²⁴ Muḥammed Ṭāhir b. Muḥammed İbn 'Aşūr, *et-Tahrīr ve't-Tenvīr* (Tūnis: ed-Dāru't-Tūnisīyye, 1984), c.23, s.203.

²⁵ Ebû 'Alī el-Ḥasen İbn Raşīk el-Kayravānī, *el-'Umde fī Meḥāsini'ş-Şi'r ve 'Ādābihi ve Nakdihi*, tah. Muḥammed Muḥyiddīn 'Abdulḥamīd (Beyrut: Dāru'l-Cil, 1981), c.2, s.277.

100/el-Ādiyāt, bu surelerden sadece birkaç tanesidir. Mekkî surelerde ardi ardına sıralanan düşündürücü kase cümlelerinin akabinde muhatap tarafından merakla beklenen cevap cümlesinin gelişi, son ve tamamlayıcı bir darbe gibi kalplere inip etkileyici biçimde şüpheyi izale ederek muhatabı eminliğin içine çekme çabasını taşır. Ne var ki bazı surelerde her zaman cevap cümlelerini göremeyebiliriz. İncelediğimiz kadarıyla müfessirlerin ekseriyeti tarafından cevabı mahzûf kabul edilen yeminleri barındıran sureler, 38/Şād, 50/Kāf, 75/el-Kiyāme, 79/en-Nāzi'āt, 89/el-Fecr ve 91/eş-Şems sureleridir.

Netice itibariyle, kullandığı yemin üslubu genel anlamda Arap dili gramerine teorik olarak uygun olsa da Kur'an'ın, cevabın ne olduğuna dair açık bir karine bırakmadan cevapsız yeminleri kullanması, toplumun kullandığı üslubun dışına çıktığı veya başka bir deyişle kendine özgü bir yemin üslubu seçtiği anlamına gelmektedir. 38/Şād, 50/Kāf, 75/el-Kiyāme, 79/en-Nāzi'āt, 89/el-Fecr ve 91/eş-Şems surelerinde görülmeyen yemin cevapları, ilk muhatapları açısından bir sorun teşkil etmiyor olsa bile müfessirlerin yaptıkları takdirler, gramer açısından kelamın tam olması için bir zaruret gereği olabilir. Fakat takdir edilenin neye göre tespit edildiği açıkça görülmediğinden ötürü böyle bir üslubun nedeni hâlâ merak konusu olmaya devam etmektedir.

Örnek olarak, 38/Şād suresindeki ilk ayetlere bakalım:

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ () بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ () كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا
وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ

“Şād ve öğüt sahibi Kur'an'a and olsun! Ama aksine, küfredenler bir gurur ve ayrı duruş içindedirler. Onlardan önce nice kuşakları helak ettik, hemen çağırıştılar, ama kurtuluş vakti değildi artık.”²⁶

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ yemin ifadesinden sonra yemine konu olan şey, yani cevap beklenirdi, ancak sonra gelen ayet ifadeleri, gramer normlarına göre cevaba uygun bir formda olmadığı gibi anlam olarak da cevap niteliğinde değildir. Âlimlerin cevabın tespitine yönelik çabaları, çok sayıda görüş ayrılığını beraberinde getirmiş ve neticede çeşitli ihtimallerin cevap olarak takdir edilmesine yol açmıştır.²⁷ Karine net olsaydı, takdirler konusunda bu ihtilaflar ortaya çıkmazdı.

²⁶ 38/Şād:1-3. Ayet mealleri <http://mushaf.diyaret.gov.tr> (24/07/2015) web adresinde bulunan Diyanet işleri başkanlığının mealinden alınmıştır.

²⁷ Cevap takdirlerinin detayı için bkz. Ahmed b. Yusuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru 'l-Meşûn fi 'Ulûmi 'l-Kitâbi 'l-Meknûn*, tah. Ahmed Muhammed al-Harraf (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, tsz), c.9, s.346; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân*, c.2, ss.15-21.

Adı geçen surelerde yemine konu olan şeyin (cevap/*mu’ekked*) görünmemesi, Arap gramerinin te’kid üslubuna yüklediği fonksiyonlar açısından da tuhaftır. Gramere göre hazf, te’kide aykırı olduğu için te’kidli ifadelerde hazf uygun değildir.²⁸ Çünkü hazfın maksadı icâzdır (kısaltmadır); te’kide ise bir ifadeyi pekiştirmek için başka bir ifadeye, yani pekiştirene ihtiyaç olduğundan, daha fazla açıklama gerekir. Bu nedenle te’kidli ifadelerde hazf uygun olmaz. Bu surelerde ise yemin ifadeleri olduğu halde kendisi için yemin edilen konu, yani te’kide konu olan ifade (cevap) hazf edilmiştir. Bu durum bizi Kur’an’ın, sonradan oluşturulan Arap dili normlarının zahirinin zaman zaman dışında kaldığı ve kendine özgü bir üsluba sahip olduğu düşüncesine götürmekle beraber, surelerdeki yeminlerin neden cevapsız zikredildiğine dair merakımızı giderici yeterli bir gerekçe teşkil etmemektedir. Arap toplumunun bu üslupla yani yeminin cevabını açık bir karîne olmadan hazf ederek kullandığına dair elimizde bir veri olmadığını düşündüğümüzde, bu merak katlanmaktadır. Acaba Kur’an bunu yapmakla neyi amaçlamış olabilir?

Yeminin, cevabını mahzûf olarak kullanan surelerden biri olan 89/el-Fecr suresinin ilk ayetlerinde muhatapların, yemin edilenler üzerinde düşünmeye davet edilmesi, Kur’an’ın amacını tespit etmede bize yardımcı olabilir.

وَالْفَجْرِ () وَلَيَالٍ عَشْرٍ () وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ () وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِر () هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ

“Fecre, on geceye, çifte ve teke, gitmekte olan geceye andolsun! Bunlarda akıl sahibi biri için bir kase m var değil mi?”²⁹

Burada yemin edilen dört unsur sıralandıktan sonra ifadenin tamamlanması için bir cevap gelmesi gerekirken, yani yemin edildiğine göre muhatap için ispat bekleyen ve te’kid edilmesi gereken meselenin zikredilmesi beklenirken, hiç beklenmedik bir şekilde “Bunlarda akıl sahibi olan için bir kase m var değil mi?” ifadesiyle, yemine cevap olan şeyi değil de muhataptan üzerine yemin edilenlerle ilgilenmesi talep edilmektedir. قسم (*kasem*) kelimesinin “yemin”, “ayırma k”, “bölme k” anlamlarının yanında “takdir edip düşünme k”³⁰ anlamına da geldiğini hatırlarsak, “Bunlarda akıl sahibi biri için bir kase m var değil mi?” ifadesinin, akıl sahiplerini bu yeminleri değerlendirerek düşünmeye davet ettiği söylenebilir.

²⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâ’îş*, c.2, s.378.

²⁹ 89/el-Fecr:1-5.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, قسم maddesi.

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ () وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ () إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ

“Yıldızların yerlerine and olsun ki –ve eğer bilerseniz, gerçekten bu büyük bir kasemdir– o hakikaten değerli bir Kur’an’dır.”³¹

Bu yemin ifadesinde yeminin cevabı açıkça zikredilmekle birlikte, ayetteki “ve eğer bilerseniz, gerçekten bu büyük bir kasemdir” ara cümlesi, yine yukarıdaki ayetteki benzer bir mesaj vermektedir. مَوَاقِعِ النُّجُومِ (yıldızların konumları) üzerine yeminin neden bu kadar yüceltildiği konusu, bazı müfessirler tarafından Allah’ın yüce kudretinin delillerinden olmasına ve sonsuz hikmetlerine bağlanırken,³² Kur’an’da yemin edilen diğer varlıklar arasından مَوَاقِعِ النُّجُومِ’un yüceltilmesine muhtemelen tatminkâr bir gerekçenin bulunamaması nedeniyle kimi müfessirler tarafından bilinmeyen bir sır olarak telakki edilmiştir.³³ Kur’an’da kullanılan yemin üsluplarının niteliğini tespit etmek için bu iki ayet, grameri bir tarafa bırakarak meseleye sözün maksadı açısından bakmayı zaruri kılmaktadır. Bu da bizim Kur’an’da iki tür yemin şekliyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Bunlardan biri, muhatabı te’min etme/güvence verme amacı taşıyan yemindir. Bu, genelde sosyal ilişkilerin doğurduğu ihtiyaçlarla, vaatlerle, iddialarla beraber anılan yemindir. Kişiler arasında yaşanan hukukî bir sorunda veya bir iddianın ispatında, taraflar arasında kutsallığı kabul edilmiş bir varlık adına –mesela Kur’an için konuşursak Allah adına– yemin edilerek muhatabına karşı güven sağlayan bir yemindir. Her şeyden önce, burada üzerine yemin edilenin sonsuz gücüne ve her şeye şahit olabilmesine inanılmaktadır. Mütekellim, bu vasıflara sahip bir varlığa dayanarak ve onu şahit göstererek muhatabına doğru konuştuğunu ve kendisinin güvenilir olduğunu aktarma çabasını dile getirir. Bu yönüyle yemin, ağırlıklı olarak anlaşmalarda, şahitliklerde, vaatlerde ve yöneltilen ithamları izale etmede kullanılır. Mütekellim bu güveni ancak kendi kutsalı üzerine yemin ederek sağlayabileceğini düşünür. Bu yemin türünde sözün maksadı, yeminin konusu/cevabıdır. Yemin edilen kutsal varlık, yemin cümlesinde sadece cevabın/konunun gerçekleşmesi hatırına yer alır. Yeminin cevabını/konusunu pekiştirmek üzere kurulduğu için bu yemin türü haklı

³¹ 56/el-Vākī’a:75-77.

³² Ebū’l-Kāsım Maḥmūd ez-Zemaḥşerī, *el-Keşşāf ‘an Ḥakā’iki’t-Tenzil* (Beyrut: Dāru’l-Kitābi’l-‘Arabī, 1407), c.4, s.468.

³³ Ebū Ḥayyān Muḥammed b. Yūsuf el-Endelūsī, *el-Baḥru’l-Muḥīṭ*, tah. Şidkī Muḥammed Cemīl (Beyrut: Dāru’l-Fikr, 1420), c.10, s.92. Buradaki orijinal ibare: وَفِي إِسْمَائِهِ تَعَالَى بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ سِرٌّ فِي تَعْظِيمِ ذَلِكَ لَا تَعْلَمُهُ نَحْنُ “Allah’ın yıldızların yerlerine yemin etmesinde, onun bu şekilde yüceltmesi konusunda bizim bilmediğimiz bir sır vardır.”

olarak Arap dilinde önemli te’kid üslupları arasında sayılmıştır ve bu tür yeminlerde hazf gerçekleşmemiştir. Kur’an’da bu yemin türünü Hz. Peygamber’in yanı sıra Müslümanların, münafıkların ve müşriklerin de kullandığına dair açık beyanlar vardır. Bununla ilgili ayetlerden birkaç örnek verelim:

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا نَخْرُجَنَّكُمْ مَعَكُمْ يَهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık diye Allah’a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdır.”³⁴

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمُنْكَرٌ وَمَا هُمْ بِمُنْكَرٌ

“Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Oysa onlar sizden değildir.”³⁵

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا

“Eğer kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına olanca güçleriyle Allah'a yemin ettiler.”³⁶

İkinci bir yemin türü de muhatabı düşündürmeyi amaçlar. Muhatabın düşünmesini amaçlayan, edebî üslupta olan ve Allah dışındaki varlıklar adına yapılan bir yemindir. Bu tür, muhtemelen sosyal ilişkiler ihtiyacından doğan birinci yemin türünden –Arap dili gelişimi sürecinde– evrilerek bir edebî üslup halini almıştır. Sözün maksadı açısından bakarsak, burada mütekellim, yemin edilenleri kutsamaktan çok, muhatabına, onların, üzerinde düşünmeye layık yüksek bir değere ve çarpıcı özelliklere sahip olduğunu ve bununla hayatı anlamlandırmada başarıya götüren bir anlamın keşfedebileceğini iletmeyi amaçlar. Bu tür yeminlerde mütekellim, birinci yemin türünde olduğu gibi, yemin edilene dayanarak muhatabına karşı doğruluk ve güvenilirlik telkin etmeyi amaçlamaz. Amacın bu olmadığını Kur’an’ın *وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ* () وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ () يس “Yasin ve hikmetli olan Kur’an’a and olsun ki, sen gönderilenlerdensin.”³⁷ ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ “Sad, zikir sahibi Kur’an’a and olsun...”³⁸ ve وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ () حم “Ha mim, açık olan kitaba and olsun...”³⁹ gibi ayetlerde müşrik olan muhataplarının asla inanmadığı

³⁴ 9/et-Tevbe:42.

³⁵ 9/et-Tevbe:56.

³⁶ 6/el-En’ām:109.

³⁷ 36/Yāsīn:1-2.

³⁸ 38/Şād:1.

³⁹ 43/ez-Zuhruf:1-2.

“Kur’an” üzerine yemin etmesinden rahatlıkla anlayabiliriz. Kur’an’ın Allah’ın kelamı olduğunu reddeden bir muhataba, Kur’an’a yemin etmenin büyük bir anlamı olmasa gerektir; ancak ona yemin etmekle onun üzerinde düşünmeye değer bir kelâm olduğu vurgusu iletilmiş olmaktadır. Zaten bu ayetlerde yemin edilirken Kur’an’a atfedilen *hakīm*, *z̄ī’z̄-z̄ikr* ve *mubīn* sıfatları bu yaklaşımı desteklemektedir.⁴⁰ Bu yemin türünde edebî özellikler ön plandadır. O nedenle sözün gücünün daha revaçta olduğu Mekke döneminde, edebî sunumuna güvenerek meydan okuyan ve yeni olduğu için şiddetle dikkat çekmek isteyen Kur’an, bu yemin türünü sadece Mekki ayetlerde kullanmıştır. Bu yeminler Kur’an’ın, Mekke döneminde muhataplarını tefekkür etmeye ve akletmeye davet ederek onları kendi öz akıllarıyla doğruyu bulmaya ikna etme çabasını anlatmaktadır. Kalem, yazılanlar, yazılı kitap, yıldızlar, gece, gecenin sessizliği, gökyüzü, nefis, sabahleyin, savaş atları, kıyamet günü ve daha birçok dikkat çekici varlıklar üzerine yemin eden Kur’an, Mekke’de zaten kullanılagelen bu yemin üslubuyla dikkatleri üzerine çekmeyi amaçlamış olmaktadır.

Bu yeminlerde Kur’an’ın vurgusunda merkeze oturan şeyin yemin edilenler olduğu ve bununla amaçlanan şey cevabın te’kidi olmadığı için bazen yemin cevabının ifadede yer almamasını anlamak mümkündür. Bu yeminler de birinci tür yeminler gibi yemin formatında oldukları için Arap dili gramerine göre cümle yapısı açısından şeklen te’kidli ifadeler arasında sayılabilirse de bize göre sözün maksadı bakımından bu yeminlerde cevabın te’kidinden çok, yemin edilenin kendisi amaç olmaktadır. O nedenle sözün maksadı açısından bu yeminleri te’kid üslubunda görmeyebiliriz.

وَالضُّحَىٰ () وَاللَّيْلِ إِذَا يَجِي () مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

“Kuşluk vaktine ve sakinleştiği zamanki geceye and olsun ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı ...”⁴¹ ayetine gramer açısından bakarsak, وَالضُّحَىٰ () şeklindeki kombine yemin ifadesinin birinci kısmı olan yemin cümlesi, مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ise cevap cümlesidir ve aynı zamanda bu cevap, birinci kısım olan وَاللَّيْلِ إِذَا يَجِي () ile te’kid edilmiştir. Çünkü şeklen yemin normlarına uygundur. Bize göre ise sözün maksadı açısından bunun te’kidli bir ifade olduğu o kadar net değildir. Te’kidli ifade olarak telakki edersek, ayet, “kuşluk vaktini ve sakin gece”yi şahit göstererek Allah’ın,

⁴⁰ Öyle olmazsa, mütekellimin (konuşan kişinin), muhatabının inanmadığı bir değeri referans göstererek doğru söylediğine dair onu ikna etmeye çalışması beklenemez.

⁴¹ 93/eç-Đuħā:1-3.

elçisini terk etmediği ve ona darılmadığı konusunda muhatabına teminat vermektedir. Bu sözü bir an için mütekellimi belli olmayan bir söz olarak sadece dil açısından incelediğimizde, üzerine yemin edilen ‘kuşluk vakti ve gecenin sakinliği’ bir güce ve şahitliğe sahip olmadığı için muhatabın, bu cevaptan mutmain olması zor gözükmemektedir. Birinci yemin türlerinde, mesela, *وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ* (Allah’a yemin ederim ki, siz dönüp gittikten sonra taptıklarınıza muhakkak tuzak kuracağım)⁴² ayetinde olduğu gibi, yeminin cevabı, yemin edilenin kutsal gücüne dayanarak kesinlik kazanmakta ve mütekellim de bu konuda emin oluşunu muhataba bildirmiş olmaktadır. Böylece bu durum mütekellimin maksadı olan te’kidi gerçekleştirmiş olmaktadır. Acaba aynı şekilde “kuşluk vakti ve sakin gece”ye yemin ederken, mütekellimin maksadı te’kid olabilir mi? Muhatap açısından, üzerine yemin edilenlerin böyle bir te’kid gücü var mı? Öyle görünüyor ki burada maksat, yemin edilenlere dikkat çekip⁴³ onlar üzerinde düşünmeyi sağlamak, böylece güzel ve dikkat çekici bir girişin akabinde söylenecek sözlerin içine muhatabı çekip onun üzerinde istenen tesiri bırakmaktır. Birinci yemin türlerinde mütekellim, doğru söylediğinin mesajını vererek muhatabın güvenini sağlamak suretiyle onu ikna etme yolunu seçerken, bu tür yeminlerde ise ilgi çekici, düşündürücü ve edebî bir üslupla muhatabı tefekküre sevk ederek kendi aklıyla ikna etme yolunu tercih etmektedir. Böylece te’kid formatında olan ama sözün maksadı açısından te’kid olmayan –teknik ifadeyle, lafzen te’kid olup manen te’kid olmayan– bu yeminli cümlelerde hazf yapılması hoş karşılanabilir. Asıl maksat sıralanan düşündürücü yeminlerin akabinde gelecek sözler olduğu için, bu sözlerin içinde cevap bulunabileceği gibi, 38/Şād, 50/Ķāf, 75/el-Ķiyāme, 79/en-Nāzi‘āt, 89/el-Fecr ve 91/eş-Şems surelerinde görüldüğü üzere, gramer olarak cevap niteliği olmayan sözler de gelebilir. Mütekellimin maksadı cevap olmayınca, cevabın ne olabileceği konusunda açık bir karîne bırakmadan cevabın hazf edildiğini gördüğümüzde oraya anlamı bozmayan her hangi bir cevap takdiri yapılabilir. Buradaki hazf, meçhul yapılarda mütekellimin maksadının “fail” olmadığı durumlarda yapılan hazfe benzetilebilir. *وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ* (Kur’an okunduğunda onu dinleyin)⁴⁴ ayetinde olduğu gibi maksat Kur’an’ın okunması olduğuna göre, kimin okuduğu artık önemli olmadığı için fail hazfedilmiştir. Gramer olarak oraya her hangi bir fail takdir edilebilir.

⁴² 21/el-Enbiyā:57.

⁴³ ‘Āiše Muḥammed ‘Alī ‘Abdurrahmān Bintu’ş-Şāti’, *et-Tefsīru l-Beyānī* (Kahire: Dāru’l-Me‘ārif, tsz.), c.1, s.25.

⁴⁴ 7/el-A’rāf:204.

Sonuç

Arap toplumunda yeminlerin sık kullanımı, onların sözsel bir toplum olmasından kaynaklanmaktadır. Yeminin Kur'an'da da sık kullanımı bu topluma hitap etmesinin doğal bir neticesidir. Çalışma konumuz olan nesnelere yemin, bize göre, te'kid amaçlı olan birinci tür yeminlerin evrilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bir kutsal üzerine yemin eden toplum, ona manevi güç ve değer atfetmektedir. Bu güç ve değer zamanla yaşamda önemli rol oynayan nesnelere ve olayların da kutsala benzetilmesi suretiyle yeminlerde yer almıştır. Sözsel bir toplum olan Araplarda söz gücünün oldukça önemli olması, insanları bu tür yeminleri söze güç katmak, edebî üslup elde etmek amacıyla kullanmaya sevk etmiştir. Bu üslup, muhatabı düşündürmeye yönelik en önemli hitap yollarından biridir.

Bize göre bu ikinci yemin türü dediğimiz nesnelere yemin, lafzen te'kid formunda olabilir, ama sözün maksadı açısından te'kid anlamı içermez. Bu yaklaşımla, maksadın te'kid olmadığı, ama şeklen te'kidli ifadelerde de hazfe imkân sağlayarak gramercilerin dile getirdiği te'kid ve hazf arasındaki uyumsuzluk sorununa bir çözüm önerisinde bulunmuş oluyoruz. Açık bir karîne olmadan bazı yerlerde bu yeminlerin cevapsız kullanılması, bunun bir te'kid amacı taşıyan üslup olmadığına önemli bir kanıttır. Diğer önemli bir kanıt da üzerine yemin edilenlerin, mütekellim ve muhatap açısından kutsal olmamalarıdır.

Ḳuss b. Sā'ide hitabesi dahil olmak üzere rivayet edilen Cahiliye dönemi ve Cahiliye sonrası döneme ait metinler üzerine yaptığımız incelemelerde ikinci tür dediğimiz düşündürücü tarzdaki yeminlerin karîne olmaksızın cevapsız kullanımına dair bir örneğe rastlamadık. Bu durum, bu tarz bir yeminin Kur'an'a özgü bir üslup olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu metinleri incelememizde, bu tarz bir yemin üslubunun metinlerdeki varlığını gözden kaçırmış olma ihtimalimiz de olsa, aslında, bu metinlerde bu tarz yeminlerin olması veya olmaması Kur'an'ın bu tarz bir yemini kullandığı gerçeğini değiştirmemektedir. Kur'an'ın bu kullanımının zahiren Arap dili kurallarına aykırı gözükmesi, onun sözün maksadını öne çıkardığını ve bu üslupla muhatabı yemin edilenler üzerine düşünmeye davet etmeyi amaçladığının açık bir delilidir.

KAYNAKÇA

- Bintu'ş-Şa'î, 'Ā'îşe Muhammed 'Alî 'Abdurrahmân. *et-Tefsîru'l-Beyânî*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, tsz.
- el-Câhîz, Ebû 'Uşmân 'Amr b. Baħr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Tah. 'Abdusselâm Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmâ'îl b. Hammâd. *eş-Sihâh Tâcul-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. Tah. Aħmed 'Abdulġafûr 'Atfâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Coşkun, Muhammed. "Aksâmu'l-Kur'ân: 89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2014), ss.37-68.
- Ebû Hıyyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelusî. *el-Baħru'l-Muħt*. Tah. Şidkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420.
- el-Ferâhî, 'Abdulħamîd. *İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'ân*. Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1349.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tûnis: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth 'Uşmân. *el-Haşâ'îş*. Tah. Muhammed 'Alî en-Neccâr. [Kahire]: el-Mektebetu'l-İlmiyye, tsz.
- İbn Hişâm, 'Abdullâh b. Yûsuf b. Aħmed el-Enşârî. *Muġnî'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'arîb*. Tah. 'Abdullaţîf Muhammed el-Ĥaţîb. Kuveyt: et-Turâşu'l-'Arabî, 2000.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebû Bekr. *et-Tibyân fî Eymân'il-Kur'ân*. Tah. 'Abdullâh b. Sâlim el-Baţâfî. Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1429.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fađl Cemâluddîn Muhammed Mukerram. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Şâdir, tsz.
- İbn Raşîk el-Kayravânî, Ebû 'Alî el-Ĥasen. *el-'Umde fî Meħâsini'ş-Şi'r ve Âdâbihi ve Naħdihi*. Tah. Muhammed Muħyiddîn 'Abdulħamîd. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- Naşşâr, Huseyn. *el-Kasem fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetu's-Şekâfeti'd-Dîniyye, 2001.
- en-Necîramî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Abdullâh b. Muhammed. *Eymânu'l-'Arab fî'l-Câhiliyye*. Tah. Muħibuddîn el-Ĥaţîb. Kahire: el-Maţba'atu's-Selefiyye, 1343.
- er-Râzî, Faħruddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Umer. *Mefârihu'l-Ġayb*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-'Arabî, 1420.
- es-Selâmî, Muhammed el-Muħtâr. *el-Kasem fî'l-Luġa ve fî'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1999.
- es-Semîn el-Ĥalebî, Aħmed b. Yûsuf. *ed-Durru'l-Meşûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. Tah. Aħmed Muhammed al-Ĥarraţ. Dimeşq: Dâru'l-Ķalem, tsz.
- es-Suyûfî, Celâluddîn 'Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Tah. Muştafâ Dîb el-Buġâ. Beyrut: Dâru İbn Keşîr, 1987.

- Toprak, M. Faruk. “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler,” *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2:7 (2002), ss.73-82.
- Turan, Abdalbaki. “Kur’an-ı Kerim’deki Yeminler,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), ss.97-114.
- ez-Zemaḥşerī, Ebū’l-Ḳāsim Maḥmūd. *el-Keşşāf ‘an Ḥaḳā’iki’t-Tenzil*. Beyrut: Dāru’l-Kitābi’l-‘Arabī, 1407.

Kur’an-ı Kerim Meali. <http://mushaf.diyaret.gov.tr> (24/07/2015)